

Съдържание ▣

Анна Кръстева (съставителство и научна редакция).

Фигурите на бежанеца. Поредица „Миграционни и бежански изследвания“. Издателство на НБУ: София, 2006, 267 с.

Сборникът „Фигурите на бежанеца“ като академично начинание е пръв по рода си в България, където бежанската проблематика е позната най-вече от трудовете на международни и неправителствени организации, специалисти по бежанско право и от редки статии в периодичния печат. Той е продължение на ангажираността на Анна Кръстева и екипа на Центъра за европейски бежански, миграционни и етнически изследвания на НБУ с темата за мобилността, като се появява след друга важна книга, съставена от Анна Кръстева, „Имиграцията в България“. Сборникът се вписва в съвременните дебати върху проблема за бежанците, като влиза в диалог с редица от тях.

Изследванията върху бежанците представляват сравнително нова научна област, развивана най-вече в последните два десетина години. За разлика от изследванията на мигрантите, те са доста по-малобройни, не само защото броят на бежанците в света е много по-малък от този на мигрантите, а и поради специфичния им юридически статут. Става въпрос за изследвания върху особен вид мигранти – хора, които формално са получили от приемащата страна право на убежище според международните стандарти и договори. Затова неслучайно един от ключовите проблеми в тези изследвания е бежанското право и конкретните режими на предоставяне на убежище в различни държави. Работите върху страните-членки на ЕС най-често се концентрират върху техните политики на убежище, обикновено в сравнителен план, и ефекта им върху размера и посоките на бежанските потоци. Освен като проблем на сигурността, бежанците са разглеждани традиционно и като хуманитарен проблем, с акцент върху дейността на редица международни организации, които ги подпомагат в

приемащата страна, при репатриране или връщане и реинтегриране в страната на произход. Немалко изследвания са посветени на медицинските им проблеми – на травмите от войни и конфликти, довели до търсене на убежище, на психологическото приспособяване в новата страна, както и на ефекта от преживяното върху различни групи бежанци (възрастни, деца, хора в активна възраст, жени). Редица учени се занимават с етичните проблеми на бежанската политика, задавайки например въпроса трябва ли да се ограничи броят на признатите бежанци, за да могат да получат те по-добра и достойна закрила.

Всички тези подходи често имат един общ знаменател – представянето на бежанците като жертви, било на конфликтите в страната по произход, било на трудностите на социалното или професионалното им вписване в новоприелата ги държава. Дори травмираните и болни тела на бежанците допринасят за възприемането им като маргинализирани индивиди или групи, които се нуждаят от лек, закрила и хуманитарна подкрепа.

Някои от съвременните подходи в теорията на бежанските изследвания обаче отказват да възприемат тези хора единствено като пасивни жертви, а привличат вниманието върху възможността им активно да въздействат върху конструкцията на собствената си съдба. Един от вариантите на теорията на структурацията заменя дихотомията между “доброволна” и “принудителна” миграция с континуум от проактивна и реактивна миграция, която обхваща и бежанските движения. Други подходи разглеждат бежанците като актьори или агенти на социалната промяна и акцентират върху активната им роля в интеракциите със социалната среда. Редица представители на транснационалните изследвания гледат на тях като на вид транснационални мигранти, които развиват многослойни социални отношения както със страната на произход, така и с тази, дала им убежище. Социалната им сила в този случай произтича от способността им да заобикалят институциите на приемащата страна, като поддържат множествена ангажираност в повече от едно общество.

Теоретично нееднороден, сборникът „Фигурите на бежанеца“ представя множество гледни точки към проблема на автори от различни полета на знанието – политология, международни отношения, миграционни изследвания, история. Той се състои от две глави и приложение. В първа глава, озаглавена “Бежанците – понятия, подходи, тенденции”, намират място седем статии. В “Раждането на бежанеца” А. Кръстева - тръгвайки от древния произход на концепцията за убежище у египтяните, гърците и римляните, - проследява кодифицирането на принципа на убежище в християнската епоха, когато правото за предоставянето му е оспорвано от религиозната и светската власт. Тя откроява три периода в модерната представа за бежанеца – периодът на религиозно прочистване, започнал през 1685 г. с прогонването на 200 000 хугеноти от Франция (“първият масов бежански поток в Европа”: с. 14); периодът на Френската революция, причинила безпрецедентни разселвания на различни групи население, и периодът на ХХ в., наречен от Кръстева “века на бежанците” (с. 20).

Втората статия на авторката разглежда в детайли международната система на

закрила от XX в., когато се преминава от колективна защита към защита на индивида, а субект на закрила престават да бъдат църквата и кралят, изместени от международните организации. Започвайки с обособяването на Върховния комисар за бежанците на Обществото на народите през 1921 г., А. Кръстева се спира подробно на ролята на Върховния комисариат за бежанците на ООН (ВКБООН), формиран през 1950 г., и Женевската конвенция от 1951 г., която и днес е основният документ в международната система за закрила на бежанците. Убежището престава да бъде функция на международна благотворителност, а става задължение на държавите и се превръща в право (с. 45).

В третата си статия "Бежанците днес" авторката помества статистики за броя и произхода на бежанците в световен мащаб (8.4 млн. през 2006 г.: с. 50), за страните, приели най-много бежанци, както и за промените в характера и интензитета на бежанските потоци през последните десетилетия.

Статията на А. Чолакова "Бежанци и пазар на труда" разглежда сегментираното включване в труда, професионалното обучение и личностната идентификация на политическите бежанци от Източна Европа във Франция. На базата на интервюта с бежанци, авторката проследява три фигури на бежанец – бежанецът-жертва, бежанецът-бунтар и лоялният бежанец (с. 91). Вместо да ги вижда като пасивни обекти на френската бежанска политика, тя открива активността, гъвкавостта и приспособимостта на бежанците, които се оказват способни да мобилизират широк репертоар от роли по пътя на социализацията си в приелата ги държава.

Статията на Ц. Бонова "Бежанци и право" сравнява два режима на убежище – международният и на ЕС, проследявайки ефекта на последния върху присъединяващите се към общността държави от Централна и Източна Европа. Разглеждайки два правни инструмента на ЕС за правото на убежище – Дъблинската конвенция от 1990 г. и Регламент Дъблин II (2003 г.), авторката сочи (цитирайки Сандра Лавене), че двата режима са в конфликт, като влиянието на европейския режим върху страните-кандидатки (включително и България) е довело до занижаване на международните стандарти за закрила на бежанците и до нарушаване на основните права на търсещите убежище.

В една от най-добрите статии в сборника, "Бежанци и сигурност", Е. Жилева проследява превръщането на бежанците от хуманитарен проблем в проблем на сигурността в периода от началото на Студената война до днес. В първите три десетилетия на Студената война и в съзвучие с либералното разбиране за връзката между държавата и гражданина, бежанците се определят като индивиди, чиито човешки права са нарушени и които са изгубили защитата на страната на произход (с. 113-4). Петролната криза от 1973 г., отбелязва Жилева, е крайъгълният камък на промяната: рецесията и растящата безработица в Западна Европа водят до политизиране на бежанския проблем и дебатиране на цената на предоставяното убежище в платформите на десни и крайнодесни политически партии. По такъв начин икономическият и хуманитарният аспект на бежанския проблем остават на заден план, изместени от гледната точка на сигурността – национална и международна. Либералният модел на убежище,

центриран върху правата на индивида, отстъпва пред реалистичния модел, фокусиран върху вътрешната сигурност, който става доминиращ за бежанската политика на ЕС.

В последната статия от първа глава, "Бежанци в границите", Ваня Иванова засяга проблема с вътрешно разселените лица (ВРЛ) – специфичен вид бежанци, които остават в границите на собствената си страна. Проследено е и установяването на международен стандарт за защита на тези хора, а в приложението към книгата е преведен на български основният документ, третиращ ВРЛ, „Ръководните принципи за вътрешно разселване“ на ООН, разработен през 90-те години на ХХ в.

Във втора глава на книгата "Бежанците – български проекции" Р. Султанова и А. Кръстева се спират на два огледални проблема - съответно на българите като бежанци и на бежанците в България. Голямата заслуга на Р. Султанова е връзката, която прави между бежанските потоци от България преди 1989 г. и тенденциите в периода на прехода. Твърдейки, че за периода 1950-1989 г. близо 20 000 българи напускат родината си, като голямата част от тях получават статут на бежанец, авторката проследява основните дестинации (ГФР и Австрия), които остават непроменени в началните години след падането на Берлинската стена. Прилагайки подробни статистики за броя молби за убежище, подадени от български граждани преди и след 1989 г., авторката откроява три периода за пост-комунистическата епоха – 1989-1993 г., характеризира се с пик на подадените от българи молби за убежище в Западна Европа, 1994-2000 г. и след 2001 г., когато броят както на кандидатите за убежище, така и на получените го, рязко спада.

В последната статия в книгата, "Бежанците в България", А. Кръстева комбинира статистически данни с данни от интервюта с чужденци, получили бежански статут в страната ни. След като информира за броя и страните на произход на получените убежище, както и за броя на подадените молби, авторката прави три портрета на едни от основните бежански общности в света и в страната – палестинската, афганистанската и иракската. Това е единствената статия в сборника, в която всекидневният живот на бежанците намира място, прозира през елементи от биографичните им разкази и мигрантския им опит. Въпреки че техният автентичен глас не се чува често, а е резюмиран, обобщен и подчинен на авторския глас (дълги цитати от интервютата има най-вече в под-главата за афганистанските бежанци в България), този подход дава най-плътна представа за начина, по който те възприемат себе си, приелата ги страна и многостранните процеси на социализация, в които неизбежно са въввлечени.

Особен принос на сборника представлява третирането на бежанския проблем на фона на международните и централноевропейските тенденции, както и вплитането на България в световните миграционни потоци (А. Кръстева, А. Чолакова, Р. Султанова). Друга важна заслуга е работата на терен и включването на истории от жизнения цикъл и биографични мотиви в представянето на бежанците (А. Кръстева, А. Чолакова), независимо че гласът им се чува по-рядко

в автентичния му вид. Приносно е и представянето на непознатата за широката българска академична общност проблематика на вътрешно разселените лица, въпреки че авторката е избрала да разгледа въпроса в международно-правния му аспект, вместо чрез ключови понятия като завръщане и реинтеграция, репарации, помирение (и свързаните с него концепции за прошка, пречистване, както и сливането на контрастиращите идеи за справедливост и мир). В същото време сборникът би спечелил от по-внимателна коректорска работа и от прецизиране на формата, която не е съвсем типична за строго академичен труд, най-вече заради разнородността на приложенията - превод на официален международен документ и една страница есе на ливанска бежанка в България.

Сборникът е изключително ценен с възможностите за бъдещи изследвания, които отваря. Една загатната, но неразработена тема е размиването на границата между бежанци и мигранти/ имигранти, тъй като и едните, и другите са мобилни, движещи се хора. Макар че няколко автори споменават за флуидността на тези концептуални деления, нито една от статиите не се опитва да отиде отвъд класическия подход за отделен анализ на фигурите на бежанците и имигрантите. Това би могло да се проследи в рамките на един жизнен цикъл или дори на група хора, които могат да преминат от статут на бежанец в такъв на имигрант и обратно. Интересно ще бъде също така какви биха били последиците от подобен преход за конструкцията на идентичността, както и за активния избор на механизми за оцеляване и социално вписване. Но за да може това да се случи, е нужно да се познават понятията, подходите, тенденциите и фигурите, залегнали в настоящия сборник. Той би бил особено полезен както за изследователи и студенти по социални науки, така и за експерти по миграционни и бежански проблеми и специалисти по етнически и демографски въпроси.

Росица Генчева

Съдържание ≡